

Miriam Guensberg

HELD

ZONDER VADERLAND

Mijn vader: Pools, Joods en bevrijder

De omdenker

‘Je mag alles geloven, als je maar niets gelooft,’ was een geliefde uitspraak van mijn vader. Weerspiegelden die woorden zijn eigen strijd naar onafhankelijkheid? Afkomstig uit een Joods milieu, werd hij na de oorlog een onversaagde vrijdenker. Een *omdenker avant la lettre*. Een slechte kritiek was goed voor je schrijverschap, ruzie zorgde voor verzoening, honger deed lekker *vretten*. Slachtofferschap? Onzin. Stel een daad. Bijna ondanks mezelf verhief ik mijn vaders oorlogsleed tot zijn profane, humane religie, die hij woordloos beleed in zijn fiere levenshouding, zijn overlevingsdrift en humor. Niet omkijken, niet zeuren, doorgaan.

Na mijn moeders dood, nu zo'n tien jaar geleden, verhuisde de inhoud van mijn vaders bureaula naar de lade van mijn broer Marek. De liefdesbrieven van mijn ouders gingen naar mij. Je moet een zekere *gêne* overwinnen om in de intimiteiten van je vader en moeder te duiken. Mijn broers en mijn gestorven zus zullen mijn vader in menig opzicht anders hebben ervaren dan ik. Deze ode schrijf ik dan ook vanuit mijn visie en mijn speurwerk. Ik schrijf haar als jongste dochter van Dolek Guensberg. In die hoedanigheid hoop ik de bijzondere man die onze vader was, te eren.

In een toespraak die hij een paar jaar voor zijn dood hield, omschreef hij zelf de breuk die de Tweede Wereldoorlog in

zijn bestaan veroorzaakte als volgt: ‘Eigenlijk heb ik twee levens. Mijn eerste leven startte in Polen, in Nowy Targ, bij mijn geliefde familie. Als jongeling pakte ik vaak mijn koffer, ik studeerde in Krakow, Praag en Perugia. Toen de Duitsers Polen binnenvielen en het nazi-geweld zich als de pest verspreidde, kon ik niet blijven toezien: ik meldde me aan bij het Poolse leger in Frankrijk en nam deel aan de oorlog. Ik wilde sterven om mijn land en mijn familie te bevrijden van de hel op aarde. Mijn tweede leven ving aan toen ik bij de bevrijding van Dorst mijn Milleke ontmoette en tot over mijn oren verliefd op haar werd. Het was een wedergeboorte, de verlokking van een nieuw bestaan. Ik wilde in leven blijven...’

Na de oorlog raakte Europa verdeeld door het IJzeren Gordijn. In het innerlijk van de verliefde Dolek trok, denk ik, een soortgelijk gordijn op. Dat maakte hem op dat vlak moeilijk kenbaar. Twee levens. Hij heeft niet willen omkijken. Wat zich allemaal in zijn onderbewuste heeft afgespeeld, zal daarom altijd de vraag blijven.

Wat zou hem toch zo verdrietig maken, heb ik me als kind vaak afgevraagd als ik hem met zijn handen op zijn rug van het ziekenhuis naar huis zag lopen. Met zijn hoofd gebogen leek hij verzonken in een wereld vol duisternis en niemand te zien. Ik zou mijn vader groot onrecht aandoen als ik hem als een somberman zou neerzetten, want er hing altijd een sfeer van gezelligheid, warmte, bewogenheid en onverwachte anekdotes om hem heen. Geen glas vol, maar een drankenkast vol gezelligheid. Voor anderen. Maar toch.

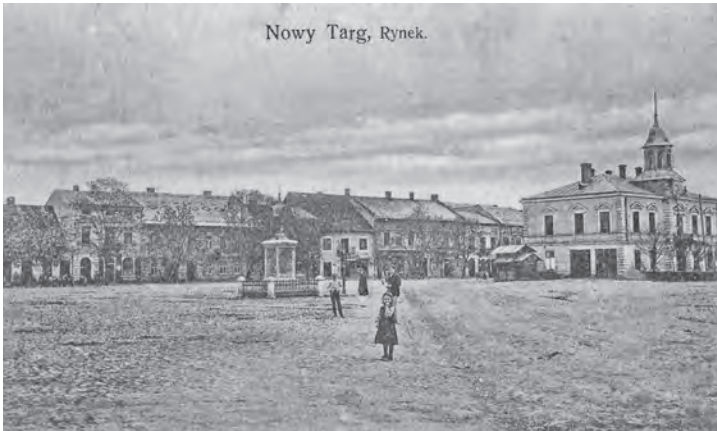
In een In Memoriam beschreef de voorzitter van de Rotary Delden/Borne mijn vader treffend: *Op 7 februari 1990 verloor onze Rotaryclub een van de meest saillante leden, Dolek Guensberg. Dolek had in de bar zijn eigen hoek, dronk zijn eigen drank en sprak zijn eigen 'mix'. Toen ik eens zei dat hij in plaats van 'aber' het Nederlandse 'maar' moest gebruiken, antwoordde hij op zijn altijd vriendelijke toon: 'Bedankt, aber ik ben bang dat ik het weer snel vergeet.' Een vriendelijke man, maar ook een gedecideerd en zeer erudiet man. Geen discussie zonder Dolek, die feilloos steeds de kwintessens wist aan te geven en daarop een geheel eigen commentaar gaf.*

Die eigenzinnigheid, die haaks stond op zijn inschikkelijkheid, was kenmerkend voor mijn vader. Over zijn oorlogsverdiensten heeft hij gezwegen, nergens in ons huis prijkte één van zijn vele medailles. Na zijn dood droeg mijn moeder er wel eentje als broche op haar borst. Alsof ze alsnog over de heldendaden van haar Dol wilde pochen, daden waar hij zelf met mondjesmaat en ironie over sprak.

Zo vertelde hij – naar aanleiding van zijn pensionering als anesthesist – in een interview in de *Twentsche Courant* dat zijn regiment door een blunder één van de moedigste Poolse regimenten was geworden. Vlak na de landing op de eerste dag van de invasie sliepen ze op het strand. Hun leidinggevende majoor bleek zeer gestrest. In de donkere hemel dreven wat cumuluswolkjes voorbij. De majoor versleet ze voor Duitse parachutisten en gaf bevel tot de aanval. Als gekken schoten zijn soldaten op de wolken. Voor die dwaze actie hebben ze zich later moeten rehabiliteren. 'Zo zijn we het dapperste regiment geworden,' aldus mijn vader, de omdenker.

De vele onderscheidingen die hij voor zijn onverschrokkenheid ontving, lagen opgeborgen in de onderste la van zijn bureau. Hij relativeerde de eretekens: 'Moed? Het is gewoon het niet beseffen van gevaar. Toen we voor het eerst verstrikt raakten in een Duitse hinderlaag tussen de korenvelden, waren we compleet verrast. Ik besepte amper dat er kogels langs mijn hoofd vlogen. Het zoemde er als in het voorjaar in Polen. Ik dacht dat het muskieten waren.'

Misschien mis ik dat nog wel het meeste: dat wonderlijke vermogen van mijn vader om van beleefde drama's een eigen verhaal te maken en zo de angel uit het kwaad te trekken. Waar heeft hij de kracht vandaan gehaald om zo laconiek én zo liefdevol te blijven na alles wat hij heeft doorstaan? Moet ik die verborgen bron soms zoeken in zijn paradijs van vroeger?

Nowy Targ, het geboortedorp van Dolek Guensberg

Geboorteland

Op een vergeelde identiteitskaart uit het jaar 1943 lees ik: Abraham Günsberg. Geboren 21 maart 1908 in Nowy Targ. Departement Krakow. Zoon van Markus en Gizella Günsberg. Aan de voet van het Tatragebergte, in de vallei van de rivier de Dunajec bij de Pools-Slowaakse grens, ving het leven van baby Abraham, roepnaam Dolek, als eerstgeborene van twee Joodse ouders aan. Wat me opvalt, is: 'Departement Krakow'. Ik realiseer me dat er in 1908 nog geen sprake was van een zelfstandige Poolse republiek. De regio waar mijn vader opgroeide, viel door de driedeling van het land onder Oostenrijks bewind.

De geschiedenis van Polen in kort bestek schetsen is geen eenvoudige taak. Het wel en wee van de vooroorlogse Pools-Joodse gemeenschap beschrijven is zo mogelijk nog complexer, maar wel cruciaal voor mijn vaders levensverhaal.

De drieënhalf miljoen Joden die voor de Tweede Wereldoorlog in Polen woonden, hadden hun eigen religie, taal en rituelen en vormden een aparte groep in de toenmalige samenleving. Van assimilatie was nauwelijks sprake, van discriminatie wel. Binnen zijn religieus joodse milieu ontwikkelde mijn vader zich naar eigen zeggen al jong als vrijdenker. Net als zijn vader, die op zijn praktische ma-

nier revolte pleegde tegen de joodse geloofswetten. Markus Günsberg, een redelijk gefortuneerd eigenaar van een vervoersbedrijf, hield van Wiener Schnitzel en spande zijn paarden ook op zaterdag – op sabbat, de rustdag van de schepping – voor de wagens om goederen bij Joodse en niet-Joodse notabelen te bezorgen, die hem als dank voor zijn diensten met de nek aankeken. Misschien lag daar wel de basis van mijn vaders ingetogen rebellie tegen geloof en regelgeving: bij de pragmatische levenshouding van zijn vader, die een bedrijf te runnen had. Ik moet denken aan een parabel die me als kind ooit verteld is.

*Een uitgeputte man is ver verwijderd van zijn bestemming.
Tot zijn opluchting komt hij een paard tegen.*

'Mag ik op je rug zitten?' vraagt hij aan het paard.

'Mij best,' zegt het paard, 'maar we rijden wel naar de maan.'

'Daar kom ik net vandaan,' zegt de man, 'ik wil naar de zon!'

'Je mag alleen op mijn rug zitten als ik de koers bepaal en dat is naar de maan. Nergens mee bemoeien dus, dat moet je beloven.'

'Ik beloof het,' zwoert de man.

Een paar uur later komen man en paard bij de zon aan.

'Wat vals,' zegt het paard, 'je had me nog zo beloofd dat ik de koers mocht bepalen.'

'Ja,' zegt de man, 'maar dat was voordat ik de teugels in handen nam.'

In oktober 1939 nam mijn voorheen pacifistische vader de teugels in handen toen hij zich als militair meldde bij het

Poolse leger in Frankrijk. Zijn handtekening zette hij niet zomaar. Toen Duitsland en Rusland met een verschil van zestien dagen in de septembermaand van '39 Polen vanuit twee kanten binnenvielen, kon hij maar één ding doen: gaan vechten. Vluchten of onderduiken waren geen opties voor mijn onverzettelijke vader. De strijd aangaan wel. Hij zou zijn familie en zijn vaderland, dat voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog nog een bloeiende Joodse cultuur bezat, met de inzet van zijn eigen leven bevrijden van de duivelse tirannen Hitler en Stalin. Helaas zou zijn loyaliteit niet beloond worden.

In mijn vaders geboorteland is er van de ooit zo rijke Jiddische cultuur vrijwel niets overgebleven. De Tweede Wereldoorlog bombardeerde het land tot de *Killing fields van Europa*. Op Poolse bodem vielen er elf miljoen doden, waarvan er meer dan zes miljoen Polen waren en daarvan weer drieënhalf miljoen Poolse Joden. Aanvankelijk werden ze door de nazi's in overvolle getto's gepropt. De barre omstandigheden daar waren op zichzelf al dodelijk. Maar de Endlösung ging het Herrenvolk niet snel genoeg. De bewoners van de getto's werden ter plekke doodgeschoten of naar dodenkampen vervoerd. Overvolle treinwagons bereikten Polen: Auschwitz, Treblinka, Sobibor, Majdanek, Belzec, Chemno.

De vernietigingskampen waren om logistieke redenen geplaatst in het land waar de meeste Joden woonden. Het scheelde vervoerskosten. In de bossen en de verlaten velden echoot nog altijd de onrechtvaardige dood van miljoenen onschuldigen. Wat er in zes jaar tijd op Poolse bodem aan

systematische moordzucht heeft plaatsgevonden, zal een schandvlek voor de Europese geschiedenis blijven.

Wat zeker zo ontluisterend is, was de terugkeer van de weinige Joden die de Shoah hadden overleefd. Diep geschonden moesten ze de onheilstijdingen van vermiste en vermoorde familieleden verwerken. De terreur van de nazi's had het latente antisemitisme onder de Poolse bevolking aangewakkerd. De huizen van de Joden waren geconfisqueerd door dorpingen die de getraumatiseerde terugkomers vijandig bejegenden uit angst hun nieuw verworven bezit te verliezen. Ingediende aanklachten van antisemitisch geweld kwamen op de stapel *Ongelezen* terecht. Het was vrijwel onmogelijk voor Joden een reis- of werkvergunning te bemachtigen. Ondanks die tegenwerking ontvluchtten vlak na de oorlog tienduizenden Joden hun geboorteland.